

СИМВОЛНИТЕ ИЗМЕРЕНИЯ НА ВЪРХА В ОДАТА „ОПЪЛЧЕНЦИТЕ НА ШИПКА“

Цикълът „Епопея на забравените“ от Иван Вазов е художествена летопис на българското Възраждане. Посветена на реални исторически събития и личности, тя утвърждава силата на българския дух и посочва опорите на нашето национално самочувствие. Последно от 12 те стихотворения е „Опълченците на Шипка“ – една от най-силните и вълнуващи творби на поета. Тя е идейно-художествен финал на целия цикъл. В нея поетът увековечава подвигът на шипченските герои. Убеждава читателя в резултата от многогодишните усилия на предтечите ни да извоюват свободата си, чрез един колективен подвиг. Устояването на опълченците на вражеските атаки в неравния бой, отбраняването на върха до последния дъх и надделяването над противника се превръщат в пример за извисяването на националния дух до саможертвата. Тя е пътят към постигането на победата, към възтържествуването на справедливостта и свободата.

В одата Иван Вазов изгражда образа на върха, който е символ на всеотдайността, жертвоготовността и героизма на българина. Като географско измерение той не е висок, но е висок несломимия дух на защитниците му, идеалът на който са се посветили. Образът на Шипка е символ на една нова, духовно освободена от робска зависимост, и възкръснала за живот България. Той носи послания и завет към поколенията – дълг е да се защитава националната кауза, да се помни подвигът на колективната саможертва на опълченците.

Дълбоко засегнат в най-съкровени си чувства като родолюбец, Вазов страда. В новоосвободената родина много бързо се забравя великата саможертва на борците. Ето защо неговата будна гражданска съвест го подтиква да подхване полемика срещу хулителите на българската свобода. Защитата на България е и нейна прослава. Лирическият говорител приема мисията да представлява своя народ. Глаголните форми в първо лице множествено число постигат внушението, че Азът и народът са се слели в едно.

В поетическото встъпление на творбата лирическият говорител дава израз на морално-философските размисли, които поражда един от най-решаващите моменти в Освободителната война. Спорът с хулителите на българската народност извежда на преден план необятният образ на връх Шипка, който разкрива величието си чрез подвига на славната саможертва на опълченците в същинската част, а епилога се слива с колосалния Балкан – символ на българската идентичност.

Стихотворението започва необичайно за жанра си. Вместо за гордост, възторг и слава, характерен за одическия стил, лирическият говорител заговорва за срам и позор. Той се съгласява, че в историята на всяка нация има дни на падения и възходи. В това отношение не правят изключение и българите. Големият родолюбец с болка говори за драматизма в съдбата на българския народ.

Векове той е живял в робство. Покорството и примирението са нанесли непоправими беди върху него.

Трагични са погромите в българската история: „Беласица стара и новий Батак“, но не и унижителни. Те са резултат от смелата, но не безрезултатна съпротива на народа срещу чуждото насилие и робство. Не свобода, а синила от бича и следи от робския хомот получават българите, дръзнали да се опълчат на врага. Лирическият говорител сякаш се примирява с това, че българският народ е заслужил униженията си, а не свободата. С анафорично повторената седем пъти частица „Нека!“, поетът сякаш допуска незаслужени обиди и присмехи да сквернят измъченото и страдално лице на България. Създава впечатление за настойчиво утвърждаване на тежката присъда, отправена по адрес на българския народ. А унищожителната констатация: „Нека таз свобода да ни бъде дар!“ е най-силното обвинение към националното достойнство на един народ – оспорено с изконното му право, че е заслужил свободата си. Последното безглаголно изречение „Нека!“ е най-ниската точка на поражение на националното самочувствие, но и отпразнен момент, с който започва достойният отговор на автора към недоброжелателите на народа.

Ако до този момент доминират значенията на обида и позор, то с двойно по-голяма сила се възвемат чувствата на възхвала и гордост. Поетът доказва, че въпреки срамните хули, народът може да се чувства достоен за свободата си. Това той категорично доказва във втората част на лирическото встъпление. Нейното начало се поставя чрез антитезата „Нека!“ срещу „Но!“.

В тази емоционална формула се включват антитезите: „позор-слава“, „негероично-героично“, „поражение-победа“. Смяната на съчинителните с подчинителни съюзи подготвя смяната за една ясна, точна и разгорещена аргументация в защита на България и историческата съдба на народа ни.

Смяната на темата за позора с темата за величието се изразява чрез контрастно организираната образна система: на дните на позора, свързани с тъмнина и мрак, авторът противопоставя славен подвиг, носещ светлина. Чувството на потиснатост се сменя с чувство на гордост и възторг при спомена за „едно име ново, голямо, антично“. Име, което принадлежи на един „чутовен връх“ и което заличава срама на миналото. То съзнателно се премълчава, но се изреждат характеристиките на върха, който го носи – „див“, „чутовен“. Съчетанието на хипербола и метафорични епитети създава представата за величественост, монументалност, физическа и духовна необятност. „Див“ – със значение непристъпен, горд, „чутовен“ – със значението на славен.

Този връх е онази духовна висота, от която българинът доказва, че е достоен за свободата си, че е запазил своята чест и чувството си за национално достойнство. Той е синоним на жаждата за свобода. Крепител е на българския борчески дух. Сравненията „паметник огромен“, „...кат легенда грей“ засилват поетическата възхвала и подготвят за нещо изключително. Превръщат върха в част от българската митология. Внушават представата за вечността на спомена, на Шипка и България.

Монументалният образ на върха добива измерения на човечност и святост, на пантеон на българската духовност чрез белите кости и кървавия мъх, с които е покрит. Появило се е нещо:

*...що вечно живей
и в нашата история кат легенда грей,
едно име ново, голямо, антично,
като Термопили славно, безгранично...*

За нашата история това име и събитие, което „свети“, „грей“ и разпръсква мрака е ново. Но то е и антично, защото ще остане като вечен символ на българската смелост, свободолюбие и родолюбие. Сравнявайки го с подвига на славните спартанци, удържали нашествието на персийците при прохода Термопили, поетът още повече извисява величието на българите, което надскача националните граници и приобщава нашия народ към достойните за слава народи по света.

Събитието, случило се на този връх дава достоен отговор на хулителите на българския народ: „на клеветата строшава зъбът“ и никога не престава да бъде извор на национално самочувствие. Чрез перифразата разгърната в 16 стиха, авторът постига и друго внушение – славата и величието на върха заличават трагичния спомен за Беласица и Батак. Измива от лицето на българския народ калта на робството.

Възклицанието „О, Шипка!“, което е като контрапункт на привидно утвърдителното „Нека!“ в края на първата част на лирическият увод съдържа кулминацията на възторга и преклонението пред делото на опълченците. Това е началото на лирико-епичния разказ за саможертвата на българите.

Сблъсъкът е съдбоносен и исторически уникален, защото решава съдбата на България за десетилетия, а може би за векове. Изключително е мястото – връх Шипка, който е висок не само и не толкова в пространството, колкото в българската история. Метафората „тоя връх висок е“ утвърждава това тълкуване. Знак е за духовна извисеност, божествена белязаност, постигане на абсолютна свобода.

В същинската част на одата образът на върха играе изключително важна роля за цялостно идейно-образно изграждане на творбата. В реален пространствен план той присъства във всеки момент от ожесточената битка – с отбранявания проход, с „горските долини“, които „трепетно повтарят на боя ревът“, с „урвата дива“, със „страшния рът“ и най-вече със самия връх Шипка, отчаяно защитаван като последна твърдина на българското. Тези словосъчетания, с които се назовава върха са подредени във възходяща градация. Те отразяват цялата гама от преживявания на бойците – от отчаяното усилие и чувството за обреченост, през съзнанието за воински и патриотичен дълг, до увереността им, че боят е решителен и съдбовен за тях и отечеството.

Образът на върха се разгръща чрез пространственото разположение на двете враждуващи сили – шипченските герои и турските войски, което е начин да се характеризират участниците в битката. Нашите са „горе“, враговете „долу“. „Горе“ е раят на жадуваната пет века свобода, долу са злото и мракът. „Горе“ са доброто и светлината, „долу“ са злото и мракът.

Върхът подпомага героизмът на опълченците. Той сякаш се слива с колективния образ на бранителите си. Те придобиват неговата твърдост. Изпълва ги смелостта и гордостта на орлите. Върхът им дава усещане за сигурност, за подкрепа и сила, идваща от съприкосновението с родната земя, в което и камъните помагат в часове на изпитание. Метонимията: „Върхът отговори с други вик:Ура!“ внушава поетичната идея за духовното сливане на опълченците с мощта на Балкана като символ на националната непреклонност и героизъм, проявени в името на свободата.

Още на едно място в същинската част на одата лирическият говорител акцентира на висотата на планинския връх, хармонираща с високото съзнание на опълченците за дълг и отговорност пред народ и родина. След драматичните дни на отчаяна съпротива срещу многохилядния враг, без надежда за помощ и подкрепления, след окрилящите ги думи на генерал Столетов, те се обричат на доброволна смърт, изключвайки всяка мисъл за отстъпление. Зад тях е легендарния образ на върха, символ на твърдост и непреклонност. Отговорността на опълченците пред цяла България е голяма. Героизмът на саможертвата им се изравнява по нравствена висота с Шипка – величественият, горд връх на Балкана:

*България цяля сега нази гледа,
тоя връх висок е: тя ще ни съзре
ако би бегали, да мрем по-добре!*

В следващите стихове на одата духовното богатство на тази тяхна неразривна връзка с родната земя и с Балкана се обогатява от образните и емоционални сравнения: „героите наши, кат скали твърди“, „всяко дърво меч е, всякой камък бомба“, „вълните намират канари тогаз“. Устойчивостта на опълченците се слива с планината – с върха, скалите, камъните и дърветата, превърнали се в техни последни оръжия. Органично слети с Балкана, те продължават до последния миг своята съпротива. След всичко, което се случва на „тоз славен рът“, след „жестоката сеч“, в която се хвърлят опълченците, върхът закономерно се превръща в свещено за България място. Жертвоприношението, което правят българите на този „заветен хълм“ винаги ще се помни и тачи.

Във финалното четиристишие на одата образът на Балкана, който е реален участник и опора на опълченците в ожесточената им битка на живот и смърт, отново е митологизирана. Балканът отново встъпва в ролята на равноправен герой. Възлага му се нова мисия – да помни навеки саможертвата на славните защитници на Шипка, да разказва на поколенията, „да шуми и препраща“ в безкрая на пространството и във времената истината за дивната слава на опълченците.